

Fortellingen om krigen

Anne Eriksen:

Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon Pax, 1995

Ble man motstandsmann av å spise barkebrød? Hvor lenge varte egentlig 9. april? Og var våren 1945 lysere og varmere enn noen tidligere vår? Dr.philos. og førsteamanuensis i folkloristikk ved Universitetet i Oslo, Anne Eriksen, har skrevet bok om okkupasjonstiden som kollektiv myte i samtid og i etterkrigstid.

Av Ivo de Figueiredo

I norsk historie har den annen verdenskrig, dvs. årene 1940–1945, en unik posisjon. Neppe noen annen hendelse har framskaffet en tilsvarende oppmerksomhet, dokumentasjon eller forskning. Men krigstiden har også overskredet sine historiske rammer og inntatt en sentral plass i norsk identitetsforståelse og kollektiv erindring.

Krigen gir et budskap om hva som er godt og ondt, og ikke minst, hva som er norsk!

Man kunne tenke seg mange innfallsvinkler til denne kollektive tradisjonen. Anne Eriksen velger mytens, og gir gjennom bokens 174 sider et besnærende bilde av krigsårene slik de framstår i mytens drakt. Boken har to hoveddeler. Den første framstiller selve «fortellingen» om krigen og synliggjør dens innhold og struktur. Overbevisende og lett gjenkjennelig for de fleste viser forfatteren hvordan bæring av nisseluer og skjulte 17. maifeiringer i ettertid har framstått som motstandskamp på linje med Hjemmefrontens innsats. Spliden mellom dem som kjempet mot tyskerne er tonet ned, mens stigmatiseringen av «svikerne» er nådeløs. Selve fortellingen er strukturert med en dramatisk begynnelse, en heltmodig kampfase og en lykkelig slutt. I andre del viser forfatteren hvordan krigsmyten er forvaltet og formidlet i etterkrigstiden gjennom skoleverk, jubileer, monumenter og institusjoner.

Bokens forfatter er en folklorist som beveger seg inn i en av historieforskningens høyborger. Slikt blir det profesjonsstrid av, men Eriksen vet hvilke vepsebol hun rører ved og tar sine forbehold. Det er ikke krigstidsformidlingens innhold hun vil til livs, sier hun, men bare påpeke hvordan faghistorien sammen med andre beretninger om krigen på et annet betydningsplan fungerer som en

formidler av krigsmyten: I formidlingen av krigstiden «beskrives ikke lenger bare det som skjedde, [...] det er oppstått et nytt nivå av betydning, der fortellinger, bilder, talemåter ikke lenger bare er «seg selv» – de er blitt formidlere av mytiske forestillinger». Dette skillet mellom formidling av historisk viten og et metaspråklig betydningsplan – hentet fra Roland Barthes – virker imidlertid ikke helt overbevisende. Det synes klart at historikernes rolle i myteformidlingen, slik Eriksen beskriver den, må tilskrives historiefaglige valg og grep og at Eriksens påpekning av krigsmyten i realiteten også innebærer en vurdering av historikernes forskningsarbeid.

Et hovedpoeng er at formidlingen av krigshistorien har vært påfallende enhetlig. Faghistorien og erindringslitteraturen forteller samme historie, enkeltmenneskers beretninger og rikshistorien bekrefter hverandre gjensidig og styrker den kollektive oppfattelsen av krigstiden. Når faghistorien og andre «fortellere» hos Eriksen framstår som så entydige, har nok dette sammenheng med faglig tradisjon og tenkemåte. Forfatterens inngang til stoffet er modellens og teoriens. Eliades religionshistoriske og Barthes' semiologiske mytebegrep danner strukturen og rammene for undersøkelsen. Men dermed aksentueres spørsmålet om utvalg og empiri; for å sitere Jens Arup Seip, oppstår faren for at man «griper i klypen det som passer i krammet».

Nå slipper Eriksen likevel godt fra det, de færreste – undertegnede inkludert – vil tvile på at hennes utvalg i hovedsak er representative. Derfor er boken vel verdt å lese. Men fraværet av et grundig belegg avslører også visse feiloppfatninger. Framstillingen av faghistorien er ett eksempel. Det er en grov feiltgning, særlig hvis man ser videre enn de snevre okkupasjonshistorikere, å hevde at historikerne gjennom de siste femti år har utgjort et enstemmig kor. Og det innhold Eriksen tillegger fagtradisjonen grenser tidvis til det karikerte. Ikke minst den revisjonistiske trenden fra 1980-årene, en trend Eriksen i høy grad trekker på selv, bryter med dette bildet. Selv om jeg unner forfatteren å frigjøre sitt prosjekt fra den tilsynelatende evigvarende norske okkupasjonsdebatten, ville hun antakelig stått sterkere ved en mer nyansert framstilling av sitt kildegrunnlag generelt, og av faghistorien spesielt.

Så langt fortellerne. Hva så med de troende, de som lytter til og identifiserer seg med krigsmyten? På den ene siden beskjeftiger Eriksen seg stort sett med formidlerne av krigsmyten. På den annen side er det nærliggende å anta at hun forutsetter at mange nordmenn faktisk identifiserer seg med denne myten. Hvor mange troende må til for å kunne snakke om en «kollektiv myte»? Er det sannsynlig at dagens unge identifiserer seg med heltehistoriene fra krigsgenerasjonen? Et intervju med fire ungdomsskoleelever syn-

es å føre Eriksen antydningvis til denne konklusjonen. Er det videre rimelig å tro at forakten for tyskerjentene – som Eriksen uten videre plasserer i mytebildet – har vært delt av krigsgenerasjonen, enn si dem som er født etter krigen? Man kan ha sine tvil. Når det gjelder fortellerne og de som angivelig har identifisert seg med «den store fortellingen», er det fristende å mene at Eriksen gjør seg skyldig i selv å skape en del myter.

Bokens andre halvdel tar for seg hvordan myten om okkupasjonstiden er blitt formidlet i etterkrigssamfunnet. Særlig fortjenestefull er hennes fokusering på skolens formidling av okkupasjonstiden. Det er på høy tid at skolens formidling av verdier og holdninger knyttet til okkupasjonen settes under debatt. Beretningene NS-barn og -barnebarn har kommet med, hvor historietimene i 9. klasse ikke nettopp har vært noe man har sett fram til med glede, burde være varsko nok i seg selv. Samtidig er ikke verdispørsmålene uproblematiske. Skolen skiller seg jo ut fra det øvrige samfunnsliv, ved at dette nettopp er et sted hvor verdier – bestemte verdier – skal formidles. Hvor langt skal vi gå i å problematisere krigstiden for de unge? Hvor langt skal vi gå i å rokke ved «helt-skurk»-bildet? Og ikke minst, hvilken tilbakeslags-effekt kan vi risikere ved å unnlate å problematisere? Mediene kan fortelle oss at ungdomsskoleelever med hakekors og «nasjonalist»-emblemet på jakkeslaget, ikke

lenger er særsynt. Spørsmålet om hvordan vi skal formidle krigstiden i dette perspektivet er verdt å følge opp – ikke minst av skolen selv.

Det var noe annet under krigen er både tidstypisk og framtidsrettet. Boken må regnes til den revisjonistiske trenden som har vokst fram siden 1980-årene; her gjenfinnes samme oppgjør med store deler av krigstidsformidlingens verdigrunnlag og helt-skurk stereotyper. Eriksen ønsker riktignok ikke å framstå som noen «mytedödare». Men ved å peke på krigsmyten, tar hun uvegerlig luften ut av den med det samme. Dette er to bevegelser, hvor den ene følger den andre med logisk nødvendighet. Samtidig innehar boken elementer som peker videre, nettopp i det at dens fokus ligger mindre på krigen som en begivenhet – innenfor et avgrenset tidsrom, eller i sammenheng med tiden før og etter – og mer på krigstidens *funksjon* i etterkrigstidens nasjonale og kulturelle selvbilde. Skal jeg driste meg til en spådom, måtte det være at denne innfallsvinkelen til okkupasjonstiden ikke vil bli mindre fram-tredende i årene som kommer.

Ivo de Figueiredo ble cand. philol. i 1994. Tittelen på hovedoppgaven hans var: «Nasjonal Samling 1937-1940. En analyse av partiets politiske og ideologiske utvikling». Ivo de Figueiredo er for tiden ansatt som hjelpelærer ved Historisk institutt, UiO.